

Fransada postmodernizm və onun görkəmli nümayəndələri

Nərgiz İsmaylova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: drnargisismayilova@gmail.com

Annötasiya. Zəngin ədəbi proseslərlə yaddaqalan Fransız ədəbi mühiti XX əsrdən başlayaraq fərqli istiqamətdə ideyaların kəşfiyyəti məkana çevrildi. İntroversiya və neqativlik hissələrinin üstünlük təşkil etdiyi mühitdə yazıçılar uzun müddətdən bəri hegemonluq edən hər şeyi bilirik, bacarıq kimi prosesləri rədd etməyə başladılar. Romandakı neqativ baxış bucağının və tabuların dekonstruksiya-sının səbəblərindən birinin İkinci Dünya müharibəsi olduğunu təxmin etmək çox da çətin olmamalıdır.

Dünyaya səs salan postmodernizm dalğasının ən iti hiss edildiyi və bu cərəyanın elementlərini birmənalı olaraq ən kəskin şəkildə özündə ehtiva edən əsərlərin yazıldığı məkan Fransadır. Bu ölkədə ortaya çıxan postmodernizm birdən-birə yaranmamışdır.

Məqalədə postmodernizmə gedən yolda fransız ədəbiyyatının keçdiyi yol mərhələ-mərhələ təhlil olunmuşdur. Postmodern əsərlərin yaranma trayektoriyası elmi əsaslarla, nümunələrlə əsaslandırılmışdır. 1900-cü illərdən başlayaraq Fransız ədəbiyyatı təbəddülatların mərkəzinə çevrilmişdir. Fransız mühitində yazıb-yaradan sənətkarların həyatında mürəkkəb konfliktlər meydana gəlməyə başlamışdır. Xüsusilə nəsr-romançılıqda bir çox yeni axınlar, eksperimentlər ortaya çıxmışdır. Bütün bunlar sonralar (1950-ci illər) yaranacaq Nouveau Roman (Fransızca: "Yeni Roman") hərəkatına təkan verəcəkdir. Nouveau Roman isə postmodern eranın yaranmasında böyük rol oynamışdır.

Açar sözlər: postmodernizm, ədəbiyyat, Fransa, Nouveau Roman, Avropa, ədəbi cərəyanlar, postmodern roman

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 05.06.2024; qəbul edilib – 21.06.2024

Postmodernism in France and its prominent representatives

Nargiz Ismayilova

Doctor of Philosophy in Philology, Associate professor
Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: drnargisismayilova@gmail.com

Abstract. The French literary environment, which is remembered for its rich literary events, has become a place where ideas in different directions intersect since the 20th century. In France, which contributed to the history of world novels in previous centuries, the novel completed its development in various directions in the 20th century. In an environment dominated by feelings of introversion and negativity, writers began to reject the processes as we know all and we can do that had been hegemonic for a long time. It is not hard to guess that one of the reasons for the negative point of view and the deconstruction of taboos in the novel is the Second World War.

France is the place where the wave of postmodernism that echoes around the world is most acutely felt, and where the works containing the elements of this trend are written in the sharpest way. The postmodernism that emerged in this country did not appear suddenly.

In the article, the path of French literature on the way to postmodernism was analyzed step by step. The trajectory of creation of postmodern works is based on scientific examples.

Since the 1900s, French literature has become the center of revolutions. Complex conflicts appeared in the lives of artists who wrote and created in the French environment. Many new flows and experiments have emerged, especially in prose-novelism. All this would give impetus to the Nouveau Roman (French: “New Roman”) movement that would emerge later (1950s). The Nouveau Roman played a major role in the creation of the postmodern era.

Keywords: postmodernism, literature, France, Nouveau Roman, Europe, literary movements, postmodern novel

Article history: received – 05.06.2024; accepted – 21.06.2024

Giriş / Introduction

“Bütünlük axtarışının əsas estetik seçim kimi qəbul edildiyi klassik əsər və yazı fikri dəyişdirilərək, bütövlüyün parçalandığı, xətlərin silindiği və ayrılmanın estetik seçim vəziyyətinə gətirildiyi postmodern mətnlər əlverişli bir polifoniya sahəsidir. Modernizmin məhsulu olan parçalanma, parçalanmış yazıdan (parça yazıdan) istifadə burada tam şəkildə sərbəstdir. Postmodernist diskursun araşdırılmasında əsas metod kimi qəbul edilmiş poststrukturalizm, parçalanma, parçalanmış yazıdan istifadə kimi məsələləri və interstekstuallığı ön plana çıxarmışdır” [1].

1950-ci illər müharibə sonrası klassik roman anlayışına qarşı çıxan yazarların yaradıcılıqlarında ortaq meyillər daha sonra “Yeni roman” adı ilə ədəbiyyata daxil oldu.

“Fransız termini olaraq “Nouveau roman”, Chris Baldikə görə “1950-ci illərin ortalarından bəri ardıcıl süjet və təhlil kimi bir çox ənənəvi romanyazma elementini rədd edən bir qrup Fransız yazıçısının eksperimental romanlarına tətbiq olunur” [7, s.1].

Nathalie Sarraute, Claude Simon, Michel Butor, Alain Robbe-Grillet bu cərəyanla bağlı düşüncələrini konseptləşdirirlər və nəzəriyyələrini ortaya qoyurlar. Ancaq qarşı çıxdıkları

ənənəvi roman qavrayışında yaxınlaşsalar da, nəticələri də bir-birindən uzaqlaşır və diqqətləri bir-birindən fərqlənir. Ənənəvi roman qavrayışına əsaslı tənqid gətirən yeni romançılar klassik romandakı forma, süjet, xarakter və dramatik quruluş anlayışını rədd edirlər.

1900-cü ildə Rusyada doğulan və 8 yaşında Fransaya (Paris) köçən Nathalie Sarraute, ənənəvi romana qarşı çıxaraq, 1939-cu ildə nəşr etdiyi “Tropizmlərdə” qısa mətnlərdə “doğuşdan gələn duyğuları” izah etməyə cəhd etdi.

1940-cı ildən bəri inkişaf edən və geniş yayılmış “Yeni Roman” hərəkatı, “Anti-Roman”, “Baxış Romanı” olaraq adlandırılırdı. 1947-ci ildə Yeni Roman hərəkatını qəbul edən yazıçılardan Nathalie Sarraute tərəfindən nəşr olunan “Yeni Roman” məqaləsi ilə ədəbiyyat “şübhə əsrinə” qədəm qoydu.

Digər bir müəllif Mişel Tournier, 1924-cü ildə Fransada anadan olub. “Tournier real məkanlarda olmasına baxmayaraq, mif və simvolikadan istifadə edən və intellektual təxribatı özündə cəmləşdirən mətnlər yazırdı. Roman və hekayələrinin əksəriyyətində mif və ya rəvayətlərin bugünkü atmosferə uyğunlaşdığını görürük, cinsi sapmalar, narahat obsesyonlar və qrotesk mövzulara tez-tez yer verir” [10].

Əsas hissə / Main Part

Mişel Tournierin “Cuma, ya da Pasifik Arafı” kitabı (“Friday, or, The Other Island”,

əsərin fransız dilində orijinal adı: “Vendredi, ou, Les limbes du pacifique”) əsəri postmodern

ədəbiyyatın mərkəzində özünəməxsus yer tutmağı bacarıb. Əsərdə postmodernizmin bir çox əsas elementi əks olunub. Bilindiyi kimi, Daniel Defonun *Robinson Kruzo* əsəri XVIII əsrdə yazılmışdır. Mişel Tournierin *“Cümə və ya Pasifik Arafı”* əsəri isə XX əsrdə yazılmışdır və sanki Defonun *“Robinson Kruzo”*sunun yenidən yazılmış variantıdır. Göktürkə görə: *“Selkirkin Juan Fernandez adasında dörd il, dörd ay tək yaşamasının hekayəsi, onu ilk dəfə 1712-ci ildə bu kimsəsiz adadan xilas edən Kapitan Woodes Rogersin “A cruising voyage round the world” (“Dünya ətrafında gəmi ilə səyahət” N.İ) kitabında çap olunub [8, s.68].*

Defo bu hekayəni dəyişdirərək qələmə alıb. Mişel Tournierin əsəri də Defonun əsəri ilə mətnlərarasılıq aspektindən əlaqəlidir. Dumitreskuya görə: *“Defonun on səkkizinci əsrin əvvəllərində qəbul edildiyi kimi modern mənlilik hekayəsini qələmə alması, Tournierin sonradan yenidən yazmasının alt mətnini təmsil edir” [3, s.300].* Göründüyü kimi, burada postmodernizmin əsas elementi olan mətnlərarasılıq ön plandadır. Konsepsiya, ümumiyyətlə, *“yenidən yazma” (reecriture) prosesidir [1].*

Gerard Genettenin maraqlı nəzəriyyəsi metatekstuallıq (arxitekstualite) qavramını gündəmə gətirdi. Bu kontekstdə hər bir mətnin əldə olduğu yuxarı janrı (roman, şeir, esse) müəyyənləşdirmək bu təsnifatı ortaya qoyur. Daha sonra Genette ədəbi tədqiqatların mövzusunu *“bir mətnin açıq və ya dolayı yolla başqa mətnlərə daxil edildiyi hər hansı bir əlaqə” [5] növü olaraq transtextuallıq qavramından bəhs etdi.*

Defoda *Robinson Kruzo* 30 sentyabr 1632-ci ildə İngiltərənin York şəhərində anadan olmuşdur. 30 sentyabr 1659-cu ildə isə o, boş bir adaya düşür. Tournierin *Kruzosu* 19 dekabr 1737-ci ildə İngiltərənin York şəhərində anadan olmuşdur. 30 sentyabr 1759-cu ildə Defonun *Kruzosundan* tam bir əsr sonra, adada tək qalır. 19 dekabr 1686-cı ildə Defonun *Kruzosunu* xilas edən gəmi adanı tərk edir. Tournier 19 dekabr tarixini öz qəhrəmanının doğum tarixi olaraq seçir.

Defo qəhrəmanını Alexander Selkirkin düşdüyü adadan başqa yerə, yəni Karib dənizindəki Oronok Çayı Bölgəsinə, Mişel Tournier isə Alexanderin Juan Fernandez

Arxipelaqı Bölgəsindəki kimsəsiz bir adasında tənhalığa məhkum edir. Qeyd edək ki, bu iki əsər arasında Gerard Genettin mətn transsendensiyası növlərindən biri olan əsas mətn əlaqəsinin qurulduğu müəyyən edilmişdir. Daha sonralar 1960-cı ildə fransız yazıçılar Raymond Queneau və François Le Lionnais tərəfindən qurulan bu riyaziyyat və ədəbiyyatı bir araya gətirən fəaliyyət qrupu da, Oulipian üslubunda yazılmış ədəbi əsərlərin yaranmasına səbəb oldu. Qurucuları xaricində *“Oulipo” (Ouvroir de littérature potentielle)* da Georges Perec və Italo Calvino kimi çox əhəmiyyətli yazarlar iştirak etmiş və bu cərəyanın təsiri altında olan və ədəbiyyat tarixində əhəmiyyətli yer tutan romanlar yazmışlar. Modernizmdən Postmodernizmə ədəbiyyata keçiddə mühüm rol oynayan bu hərəkət misilsiz əsərlərin yazılmasına ilham vermişdir

Ənənəvi roman qavrayışına əsaslı tənqid gətirən yeni romançılar ənənəvi romanın romandakı forma, süjet, xarakter və dramatik quruluş anlayışını rədd edirdilər. Yeni roman nümunələrində mövzu, hadisə vacib deyildi. Bu cərəyanın öncüllərindən biri olan Alain Robbe-Grillet, *“bugünkü roman yazacağımız romandır, dünənki romanları oxşarını yazmaq yox, onları üstələmək, daha irəli getməkdir” – deyərək dəyişiklik və yenilik iddiasını ortaya atmışdır.*

“Yad”, “Taun”, “Sizif haqqında mif”, “Çöküş” və “Üsyan” kimi əsərlərlə məşhur olan, fransız filosof, yazıçı və jurnalist A.Kamyu (1913-1960-cı illər) İkinci Dünya müharibəsindən sonra Avropada hökm sürən əhvali-ruhiyyəni ədəbiyyatda ən mükəmməl şəkildə əks etdirən yazıçılardan biridir (Stern, 1998: 185). Yorgunluğa və ümitsizliyə cavab verən bu əhvali-ruhiyyə, postmodern dünyanı formalaşdıran əsas hadisələrdən biridir”.

Alain Robbe-Grilletin “Les Gommés” (1953), “Le Voyeur” (1955) və “La Jalousie” (1957), Nathalie Sarrauteinin “Martereau” (1954) and “L’Ere du Soupçon” (1956), Michel Butorun “L’Emploi du Temps” (1956) və “La Modification” (1957), Claude Simonun “L’Herbe” kimi əsərləri bu hərəkətin əsas nümunələri hesab olunur. “Alain Robbe-Grilletin Yeni Roman axımında etdiyi kimi kimi, Ionesco da Aristotelin təklifinin əksinə

olaraq bütövlüyünü sarsıdaraq insanı parçalayır. İonescoya görə, insanlar mütləq bir sıra xarakter, hiss və ya vəziyyəti təmsil etməyə məcbur deyil, şəxssiz, simasız, adsız və ya adi, fərdiliyi olmayan yaratmaqla kifayətlənməlidirlər və ya şəxsiyyətsiz, adsız individuallığı olmayan insan adları seçilməlidir” [4, s.21]. Roland Barthesin “Ara hadisələrindəki kimi yazar postmodernizm adlı yeni nizamı möhkəm bir təmələ əsaslandırır, müəyyən bir forma kimi təqdim etməyə çalışır, sadə, eyni zamanda mürəkkəb, (dispozitif) axtarır.

14 sentyabr 1926-cı ildə, Fransada Mons-en-Baroeulda dünyaya göz açan Mişel Butor, 1947-ci ildə Sorbonnədə fəlsəfə təhsili alaraq Gaston Bachelardın şagirdi olur. Sonralar Selanik, Mançester və Cenevrədə bir sıra universitetlərdə müəllimliik edərək, 1970-ci ildə isə Vincennes-də professor olur. 1957-ci ildə yazdığı “Dəyişmə” adlı romanında, təcrübi roman texnikasının sərhədlərinə çatdığı qəbul edilir. Bu romanı ilə “Renaudot” mükafatını qazanmışdır. Zamana diqqəti və ona verdiyi əhəmiyyət “Dəyişmə” (1957) romanında gözə çarpır. Romanda bu gün, keçmiş və gələcək iç-içədir, bu yanaşma qarışıqlığa və xaosa səbəb olmur, əksinə, hər şey daha aydındır.

Terry Eagleton yazır: “Tipik postmodernist məhsul zarafatçıdır, özü ilə zarafatlaşır, özünə lağ edir, hətta şizoiddir, eyni zamanda yüksək modernizmin iddiasız özünütəmini ticarət və meta formasını, həyasızca qucaqlayaraq reaksiya verir. Onun mədəni ənənəyə münasibəti hörmətsiz bir pastiş görünüşünə malikdir, qəsdən nəzərdə tutulan dərinlik çatışmazlığı istənilən metafizik ciddiliyi sarsıdır. Bu bəzən amansızdır səfalət və sarsıntı estetikasına açılır” [6].

Əsərlərində bütün sadalanan postmodern vəziyyətin sərgiləndiyi 21 sentyabr 1965-ci ildə Neuilly-Sur-Seine bölgəsində doğulan fransız yazıçı və ədəbi tənqidçi Frederik Beqbeder 2003-cü ildə “Windows on the World” əsəri ilə “Prix Interallié” mükafatını və 2009-cu ildə “Un roman français” romanı ilə “Prix Renaudot” mükafatına layiq görülmüşdür. Yaradıcılığı postmodern elementlərlə zəngin olan yazar “Şimal qülləsi 107-ci mərtəbə (“Windows on the World”) romanında populyar mədəniyyətin cəmiyyətə təsirini kinayəli şəkildə izah etmişdir. Əsərdə Amerika mədəniyyəti söz

oyunları ilə həcv atəşinə tutularaq, seksuallıq və təhrif olunmuş münasibətlər gözlər önünə sərilir. Müəllif romandakı məkanlar arasında istinad texnikası ilə, hadisələrə fərqli bir baxışbucağı sərgiləmiş, söz oyunları və qara yumorla, fantastika daxilində fantastika yaratmışdır. Eyni zamanda, “Şimal qülləsi 107-ci mərtəbə” romanında müəllif intertekstuallıqdan metafiksiyaya, parodiyadan pastişə, istehzadan oyuna, qeyri-müəyyənlikdən parçalanmaya, dil oyunlarından tutmuş fantastika daxilində fantastika yaratmaq kimi bir çox postmodern elementdən istifadə etmişdir. Hadisələr 11 sentyabr 2001-ci ili təsvir edir. “Roman 9/11 hadisələrini təsvir edərkən, romandakı bir fəslin adının 09/11 və onun 11 Sentyabrdan bəhs edən ilk cümləsinin yenə 11 sentiyabrı işarə etməsi “Mise-en-abyme” texnikasıdır. Bu texnika postmodern hekayələrdə qəsdən istifadə olunan vacib bir xüsusiyyətdir. Əsərin daxilindəki mikro hekayələrin mətnin bütövlüyünə işarə etməsi, mətnin dolğunluğuna istinaddır. Eyni zamanda, Mise-en-abyme mətnindəki alt mətnlərin əks olunan göstəricilərinin bir oyunudur” [9].

Kitabda öz yazdığı əsərlərə işarə edən yazar, eyni zamanda “İncil” ilə intertekstual şəkildə əlaqəli olan cümlələr istifadə edir: “Və dedilər:” Bütün dünyaya dağılmayaq”, “gəlin, özümüzdə bir şəhər və başı göylərə çatacaq bir qüllə tikək və özümüzdə bir ad-san qoyaq” [2].

Romanda yazıçı Ekiz qüllələrin çökməsini müxtəlif oyunlar və fantastika ilə oxucuya çatdırır. Salingerin məşhur “Çovdar tarlasında uşaqlar” (“The Catcher in the Rye” əsərini xatırlayan yazar romana bir neçə dəfə intertekstuallığı qatır. “Salingerin romanının adı ilə oynayan Beigbeder, hücum əsnasında yığılaraq qüllələrdən tullanan uşaqları “Pəncərələrdə bir tutucu olmaq istərdim / The Catcher in the Windows” [2, s.42]” deyərək xilas etmək istədiyini söyləyir” [11].

Sonralar ədəbiyyatda postmodernizm, erotizm, feminizm rüzgarları daha da çoxalır. Lezbiyen feminist ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi romançı, dramaturq və esseist Monique Wittig (1935-2003) 1964-cü ildə nəşr olunan ilk romanı “L'opoponax”dan sonra ikinci romanı “Les Guérillères”i (1969) yayımlayır.

Nəticə / Conclusion

Qeyd etmək lazımdır ki, modernizm və postmodernizm arasındakı əlaqənin fərqli şəkildə yenidən qurulması, mühahisə və razılaşmalar fəvqündə gedən proseslərə münasibət bir çox avropalı yazarın irsində hakim mövqe tutur. Helen Cixous, Moniq Vittig, Jeanet Vinterson və Angela Carter fərqli və müxtəlif, mədəni cəhətdən spesifik, ədəbi və feminist ənənələri təmsil edir, modernizm və postmodernizm

arasındakı əlaqəni müxtəlif yollarla və fərqli dərəcələrdə müvəffəqiyyətlə reallaşdırırlar. Postmodernizmin əsas, ikili şəxsiyyət kateqoriyalarının diskursiv, icraedici konstruksiyalardan ibarət olduğu əsas prinsipinə əsaslanaraq, feminist postmodernizm onların təxribatçı re-performansları üçün bir sıra strategiyalar hazırlayır.

Ədəbiyyat / References

1. Aktulum, K. (2011) Metinlerarasılık/göstergelerarasılık. Ankara: Kanguru.
2. Beigbeder, F. (2004). Kuzey kulesi 107. kat (Çev. R.Akman). İstanbul: Doğan Kitap.
3. Dumitrescu, A. (2009) Robinsoniads as stories of technology and transformation. Phantasma, Volume 17.
4. Eagleton, T. (2011). Postmodernizm yanılsamaları. (Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı. (Eagleton, 1987, Harvey'de istinad edilmiş, 2010, s. 21).
5. Genette, G. (1997) Palimpsests literature in the second degree. Translated by Channa Newman & Claude Doubinsky, London: University of Nebraska.
6. Harvey, D. (2010). Postmodernliğin durumu. (Çev. S. Savran). İstanbul: Metis.
7. Hongbin, D. Nouveau Roman and Postmodernism. 2017 3rd International Conference on Education Technology, Management and Humanities Science (ETMHS 2017).
8. Göktürk, A. (1982) Ada, İstanbul: Adam.
9. Moshe Ron. The Restricted Abyss: Nine Problems in the Theory of Mise en Abyme. Published By: Duke University Press Vol. 8, No. 2 (1987), pp. 417-438 (22 pages).
10. Melissa Barchi Panek Washington, D.C. .The Postmodern Treatment of Myth in the Writings of Michel Tournier <https://cuislandora.wrlc.org/islandora/object/etd:64/datastream/PDF/view>
11. Zafer Şafak: Postmodern Ögelerin Bir Geçit Töreni Olarak Kuzey Kulesi 107. Kat. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/600229>

Постмодернизм во Франции и его известные представители

Наргиз Исмаилова

Доктор философии по филологии, доцент

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА

E-mail: drnargisismayilova@gmail.com

Резюме. Начиная с XX века литературная среда Франции, запоминающаяся богатством литературных процессов, превратилась в область пересечения идей различного направления. В XX веке во Франции, одарившей в предыдущие века историю мировой романистики, роман завершил своё развитие и приступил к различным исканиям. При наличии в эмоциональной среде преобладания интроверсии и депрессии, писатели стали отвергать долго существовавший до того времени процесс гегемонии тезиса всезнания и умения. Было

не очень трудно предположить Вторую мировую войну как одну из причин деконструкции романа с негативной точки зрения и множеств табу. Именно Франция явилась местом громогласно звучавшей в мире волны постмодернизма и создания произведений этого течения с отчётливым и однозначным изображением происходящих событий.

Постмодернизм во Франции образовался не сразу. В статье поэтапно исследуется путь французской литературы к модернизму. Траектория создания постмодернистских произведений обосновывается научными аргументами и подтверждается образцами. Начиная с 1900-х годов французская литература стала центром перелома. В жизни писателей французской среды начали происходить серьёзные конфликты. На арену вышли множество новых течений, экспериментов особенно в прозе, романистике. Всё это впоследствии (1950-е гг.) послужило образованию течения Новый роман. А Новый роман сыграл большую роль в образовании новой эры постмодернизма.

Ключевые слова: постмодернизм, литература, Франция, Новый роман, Европа, литературные течения, постмодернистский роман